

Медведєва О. В.,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3,
кандидат соціологічних наук

*(Харківський національний університет
внутрішніх справ)*

СТРАХ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ГОТОВНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Гуманістичні тенденції цивілізаційного розвитку продукують численні дискусії щодо правомірності використання поліцією вогнепальної зброї як найсуворішого заходу примусу й гостро ставлять питання щодо «поліцейського свавілля» по всьому світі. Наприклад, за даними організації Small Arms Survey з 2007 до 2012 року щорічно вбивали близько 19 000 чоловік в ході «застосування юридичних заходів впливу» (при контактах з поліцією), а у США від рук поліції дотепер гине близько 1000 чоловік щороку. З щорічного звіту Національної поліції України у 2020 році майже 10 мільйонів викликів отримала Національна поліція України на спецлінію «102», щодоби в державі кожні 2 хвилини вчинявся злочин. Однак, у правоохоронній практиці існує чимало випадків не лише незаконного, а й несвоєчасного застосування поліцією вогнепальної зброї, за якими криється не одна трагедія людського життя. Великий резонанс в Україні викликав перший випадок загибелі патрульних поліцейських при виконанні службових завдань у 2016 році у м. Дніпро. А з останніх подій – 15.08.2021 року на Херсонщині під час обслуговування виклику ножові поранення від психічно хворого отримали працівник сектору реагування патрульної поліції та представник служби «103». «Коли поліцейський та медпрацівник зайшли на подвір'я хворий чоловік, виламавши двері, з ножем в руках вибіг назовні та спричинив ножові поранення фельдшеру та 43-річному старшому сержанту поліції. Порушник був роззброєний бійцями роти поліції особливого призначення, які прибули на допомогу», – йдеться у повідомленні НП. Нажаль, за відсутності належної статистики дотепер невідомо скільки працівників поліції загинуло через те, що не змогли використати усі ресурси, передбачені законом для захисту власної безпеки. Отже, аналіз факторів впливу й психологічних підстав, що обумовлюють неготовність працівників поліції до своєчасних дій із застосуванням вогнепальної зброї залишається нагальною науковою та практичною проблемою.

У світі існують суворі міжнародні закони і стандарти, процедурні аспекти та обмеження щодо інтенсивності застосування вогнепальної зброї, що встановлюють як і коли поліція може використовувати силу – перш за все, вести вогонь на ураження. Вони знайшли своє втілення у багатьох національних законодавствах країн світу. Однак, на наш погляд, поряд із правовими механізмами вагому роль відіграють питання легітимації застосування вогнепальної зброї поліцією як на рівні керівництва самої поліції, окремих підрозділів, так і на рівні державних інституцій та суспільства загалом, що в кінцевому рахунку і визначає психологічну готовність до використання зброї пересічним поліцейським.

Наприклад, у практиці роботи поліцейських США застосовується парадигма особистої безпеки («Краще стріляти першим»). У процесі підготовки й навчання курсантів велику увагу приділяють ґрунтовному аналізу причин загибелі поліцейських, щодня демонструють відеозйомки з нагрудних камер або камер в поліцейських машинах, на яких офіцерів, які виявили необережність, б'ють, відбирають у них зброю або вбивають. Практичні заняття побудовані за таким же сценарієм. Під час тренувань демонструють ситуацію, коли після рутинної зупинки машини на трасі підозрюваний несподівано вихоплює зброю і стріляє в поліцейського. Або перехожий, якого патруль окликнув на вулиці, різко розвертається і відкриває вогонь. Ще один поширений урок полягає у тому, що людина з ножем, яку відокремлюють від поліцейського б метрів, може кинутися на офіцера і нанести йому кілька ударів ще до того, як поліцейський встигне вихопити зброю. «Існує безліч варіацій подібних тренувальних завдань, але всі вони повинні вселити майбутньому поліцейському одну-єдину думку – зволікання може бути смертельно небезпечним. Так що всіх кадетів вчать, що краще стріляти першим. У середовищі поліцейських існує приказка: краще, щоб тебе судили дванадцять (прим. авт. – присяжних), ніж несли шестеро», – резюмує Сет Стогтон, професор Університету Південної Кароліни, колишній офіцер поліції [1].

У вітчизняній практиці вже тривалий час існує ситуація, за якої поліцейські навіть при реальних загрозах усіяко уникають не лише застосування вогнепальної зброї, а навіть її приведення в дію («Стій, стріляти не буду!»). А у спілкуванні з поліцейськими з різних регіонів й підрозділів доводиться чути: «Нам би такі права, як в Штатах!». Із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські отримали набагато більше прав

щодо застосування вогнепальної зброї (ст.ст. 42–46 Закону України «Про Національну поліцію»). Відтепер поліцейський може дістати пістолет лише припускаючи, що він може знадобитися, а будь-який напад дає право спустити курок. Але на фоні начебто вичерпного переліку й чіткіше регламентованих підстав із застосування зброї в українському законодавстві на противагу законодавчому базису США, саме українські поліцейські виглядають більш беззахисними проти повноважень американських копів. І вибір тут невеликий: застосувати вогнепальну зброю, а потім стати учасником кримінального або дисциплінарного провадження навіть тоді, коли необхідність у застосуванні зброї очевидна і не викликає сумнівів, або ж отримати каліцтво чи взагалі загинути. Крім іншого, після інциденту табельна зброя відразу ж вилучається та проводиться службове розслідування, тобто весь цей час поліцейський, який застосував вогнепальну зброю, фактично усувається на період перевірки від виконання службових завдань й перебуває у психологічному статусі «підозрюваного». Як констатує О. Назаренко «неоднозначність оцінки дій співробітників патрульної поліції при застосуванні ними вогнепальної зброї свідчить, що між групами правових норм, що регулюють застосування вогнепальної зброї, виникають суперечності, наслідками яких є необґрунтоване притягнення таких співробітників до відповідальності, в тому числі і до кримінальної» [2]. Наприклад, в реальних умовах завжди є небезпека завдати шкоди іншим особам, оскільки застосування вогнепальної зброї відбувається саме в громадських місцях і фактично небезпека завдати поранення іншим особам (при радіусі пострілу більше 5 м) значно збільшується, що автоматично веде до кримінальної відповідальності стосовно поліцейського. Тож одночасно норми, що регулюють застосування зброї поліцейськими, закріплюють перелік випадків застосування зброї, у тому числі відповідальності за можливі наслідки, які можуть настати в результаті точного дотримання законодавчих приписів. Варто лише згадати події 2016 року, коли від кулі поліцейського під час погоні загинув пасажир BMW. Машина мчала по Києву з максимальною швидкістю, порушуючи правила дорожнього руху і створюючи небезпеку для оточуючих, а водій не реагував на законні вимоги поліцейських зупинитися, у результаті чого був відкритий вогонь. Поліцейський обвинувачувався у навмисному вбивстві і був взятий під варту.

Отже, сьогодні на тлі безперервно зростаючої насильницької злочинності зростає і страх правоохоронців застосовувати зброю, переборюючи по суті більш глибокий страх смерті та інстинкт

самозахисту, а у масовій свідомості міцно закріпилась презумпція винуватості поліцейських. Загалом серед головних змістовних компонентів страху використання зброї можна виділити наступні: компонент відповідальності (страх бути покараним, страх осуду, страх невизначеності щодо законних підстав); морально-етичний компонент (страх гріху, страх провини, страх поранити чи вбити невинних); професійний компонент (страх прийняття рішення, страх неналежної підготовки, поганих навичок стрільби та руху тощо); психосоматичний компонент (всеохоплюючий страх (ступор), поляризація страху – страх вбити, страх померти, страх стріляти, пригнічення волі тощо).

На наш погляд вирішенню назрілих проблем посприяють наступні кроки у даному напрямі: 1) здійснити аналіз практики використання працівниками поліції зброї й неправомірних прикладів аби усунути законодавчі прогалини у сфері застосування вогнепальної зброї й забезпечити інституційні гарантії особистої безпеки правоохоронців; 2) провести наукові дослідження з метою виявлення провідних соціально-психологічних факторів впливу, механізмів, інтенсивності та смислових конструктів, що визначають готовність українських поліцейських до застосування зброї; 3) включити у курси підготовки й підвищення кваліфікації тему «Психологія застосування зброї»; 4) готувати щорічну доповідь поліцейської смертності з метою чесного обговорення історій загиблих поліцейських при виконанні та аналізу причини трагедій аби увічнити службовий подвиг загиблих та пояснити суспільству труднощі протидії злочинності, підвищити рівень довіри та легітимність дій поліції; 5) активно впроваджувати соціально-психологічні програми реабілітації після використання зброї на ураження тощо.

Кожна екстремальна ситуація унікальна, та лише впевнені в тому, що діючи суворо в межах закону, правоохоронці знаходяться під його захистом, вони зможуть гідно забезпечити суспільний правопорядок.

Список використаних джерел

1. Чому американські поліцейські так часто застосовують зброю? BBC NEWS (2 вересня 2020 р.). URL: <https://www.bbc.com/russian/features-53994944>

2. Назаренко О. М. Актуальність використання і застосування вогнепальної зброї працівниками поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. : зб. наук. пр. конф. м. Харків, 28 трав. 2021 р. Харків, 2021. С. 160–161. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10622/Aktualnist%20vykorystannia_Nazarenko_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y/